

A regénytől — a rövid életrajzig

(Külföldi könyvszemle)

Ha rendszeresen figyelemmel kísérjük a francia, angol és amerikai könyvujdonságokat, érdekes összehasonlításra nyílik alkalom. Irályok, ízés azonban nem minden vonalon találkoznak. A francia, hagyományos stílustörekvéseiben él tovább, a regényben találja meg igazi mondanivalóját. Ebben azután igazán változatos. Az érzelmestől és romantikustól kezdve a nyers valóságig, a szerelem megunhatóan változatait át a detektívregényig és a gyarmati témáig, a fajok ellen elkövetett bűnöket is tárgyul véve (Alan Peton „Quand L'oiseau Disparut...”) találunk náluk mindenfajta regényt. Hasonló ilyen fordítások is gazdagon szerepelnek. Remarque „L'île D'esperance”-jának (Le temp de l'amour et le temps, de la mort) nagy sikere van. Zilahy Lajos „L'ange de la Colère”-je, mely a Dukay család további sorsáról számol be, is igen érdekli a franciákat. Míg az angoloknál a politikai tanulmány, a publicisztikai művek dominálnak, a franciák a regény mellett az életrajzi esszét kedvelik. Most jelent meg Kafka „Journal”-ja. Audiberti „Molière” tanulmánya; Claude Rostand „Brahms”-ot, Antonina Vallentin „El Greco” vette tanulmánya tárgyául. Elsa Triolet „L'Histoire D'Anton Tchekhov, Sa vie, son oeuvre”, alapos és részletes beszámoló ad a nagy novellaíró személyéről, intimebb életén át ismertette műveit.

Emile Verhaeren bibliográfiája is megjelent. Albert Schweitzerről több művet írtak, ismertette afrikai működését, „La Pensée D'Albert Schweitzer” címen. Francis Carco a beteglelkű költőről, Gerard de Nervalról írt, halála századik évfordulója alkalmából, tanulmányt. Az amerikaiak a történeti regényt kedvelik. Anya Seton nagysikerű „Katheriná”-ja pld., II. Richard korából veszi tárgyát. Osaragi japán író „Homecoming” c. regénye az első regény, amit Japánból lefordítottak sok-sok év után. A háború utáni Japán rajza. Persze a szenzációból is sokat merítenek. Pld. Gertrude Lawrence híres színésznő szerelméről és házasságáról is írtak regényt. Életreformot, egészségügyet, filozófiai és lélekanalízist tárgyaló művekben sincs hiány. A „The Power of Positive Thinking” (Peale-től) olyan best-seller, amit általános tárgyú műnél (tehát nem regényben) még Amerika sosem tudott felmutatni. Du Maurier „Mary Anne”-ja is vezet. A „Not as a Stranger” sikerét azonban egy regény sem múlja felül. Ez a regény egy fiatal orvos első négyévi gyakorlati idejét tárgyalja, ideálokkal, csalódásokkal, végül kompromisszumokban ki egyezve látja meg az élet okos célját és találja meg harmóniáját. A „Blue Hurricane” Ma-sontól, „The fall of a Titan” (Gouzenkótól) és a „Love is Eternal” Stone-tól, szintén a legolvasottabb regények között szerepelnek. A memoir irodalom is hódít. Rengeteg könyvklub alakul és ezek mind igyekeznek mennél szélesebbkörű választékot nyújtani az olvasónak. Az életrajzi műveket itt is kultiválják, a legnépszerűbb Ábrahám Lincoln személye. Az egyik nagy mű „The day Lincoln was shot” (Bishop-től), az elnök tragédiájával foglalkozik. Karl Sandburg, a hírneves amerikai író írta a másik nagy élet-

rajzot Lincolnról. Népszerűsítik az u. n. rövid életrajzot is, mely az általános közönségnek íródott, és mégis jellemzően, röviden és sokat ad. Nyelvünkön a harmincas években adott ki a Dante könyvkiadó, Benedek Marcel szerkesztésében a „Műveltség” sorozatban u. n. Irodalmi Miniatüröket. Egész sereg neves külföldi és magyar írók sorakoztatott fele. A Miniatürök azonban inkább a művel, mint az íróval foglalkoztak, tehát az irodalmi igényűbb közönségnek szóltak. Benedek a szerkesztő „írók rajzolta írói arcképeknek” nevezte ezeket a miniatüröket. Tájékoztató szánta, hogy az olvasó megtanulja látni, érteni, szeretni azokat a szellemeket, akiket a legjobb íróink is szeretnek. A Franklin társulat „Kultúra és tudomány” sorozatában is jelentek meg ilyen tanulmányok, pld. Német László „Berzsenyi”-je (1937-ben), a „Magyar Írók” sorozatban Bóka László írt Vajda Jánosról szép tanulmányt, Sötér István Jókairól, Szabó László „Három költő” címen, Byronról, Shelley-ről, Keats-ról írt részletes tanulmányt, antológiát is adva műveikből. Ezek is alig foglalkoztak az író életének fontosabb eseményeivel. Az amerikai kiadó (Alfréd A. Knopf, New-York) az u. n. „Great Lives in Brief” sorozattal, azonban szórakoztatni is akart. Ki akarja emelni a lényegét, nagy súlyt helyezve az író életének főbb mozzanataira, jellemének kidomborításával. Gyönyörködhető legyen mint egy regény, tanulságos mint a vaskos kötetű életrajzok, mértékadó és megbízható, mint az életrajz íróinak jó hírneve. És nyíltan megmondja, ezek az írások nem az irodalom specialistáinak vannak szánva, de intelligens felnőtteknek, akiket egészséges kíváncsiság ingerel, hogy nevezetes emberekről tudomást szerezzenek. Ezek az életrajzok nem enciklopédikusan túlrövidek és szárazak, de nem is akarnak „Standard” művek lenni, mint az 500 oldalas részletes életrajzok, amiket csak beavatottaknak írnak. Az olvasók olyan nagy táborához szólnak, amelyik előnybe helyezi és kedveli az élettéljes történeteket. És ezért ezek a kis művek egy-egy nagy élet kis felületén mégis döntő fontosságú eseményekről számolnak be, pontosan, röviden és világosan. Multum in parvo — sokat kicsiben, ez a célja a „Great Lives in Brief”-nek. André Maurois aki Chateaubriandról, Shelleyről, Byronról, Georges Sandról, Victor Hugóról, Disraeliről írt hű életrajzaival ajándékozta meg az olvasót és aki beigért nagy Goethe életrajzával még mindig adósunk, ebben a kis műben, a víg kicsapongó, de jószágos Dumast festi meg, aki Victor Hugo, Georges Sand és Balzac romantikus idejében élte fénykorát. Nagyszerű mesélő tehetség és mesteri stílus, a kor kitűnő ismerete jellemzi Mauroist. Rumer Godden „Hans Christian Andersen”-ről írt egy bájos kis műremeket. Az életrajz szerzőjének „Black Narcissus” és a „Candle for St. Jude” c. regényei jelentek meg és nagy sikerük volt. Vincent Sheean Mahatma Gandhiról írt egy átvilágító tanulmányt, arról a szentéletű ember-ről, kinek szavai és cselekedetei megrázkódtatták Indiát, de a Brit világbirodalmát is. Az író Gandhihoz személyes ismeretség fűzte és ez még hitelesebbé teszi írását. Ruth Moore

Charles Darwint ismerteti. A legtöbb ember tud Darwin nagy tudományos alkotásairól, de alig hallott kedves, szívélyes, szelíd egyéniségéről, alig tud arról ami kalandot és drámát jelentett a nagy férfiú életében. A „Man, Time, Fossils” szerzője Moore, lenyűgözően ír Darwin megnyerő személyiségéről s a tudóst mint gyermeket és mint férjet s apát is híven jellemzi. Roger Burlingame, aki sok technológiai művet írt a tömeges gyártási módszerekről, Henry Fordot tárgyalja, a tömegelőállítás mesterét és iparkodik megjeleníteni. A korábban tudatlan, elkontmondó természetű, szemlélődő géniuszról írt kitünő rajz ez. Henry Commager ki ezekről a rövid életrajzokról bírálatot írt „Boswell” idézi, aki az életrajzot mint műfajt így jellemezte: „Az életrajz alkalmat ad az olvasó nyugtalanítására és bosszantására sokkal inkább mint bármely más irodalmi műfaj.” Saját alkotásaira gondolt, de ez a megjegyzés érvényes általában, különösen a rövid életrajzokra, mert ilyeneket jól megírni, sokkal nehezebb, mint egy részletes művet. Nemcsak az u. n. „kikészített” díszes életrajzok kísértének, de a rövidiek is, hogy renyhe és kritikán aluli műveknek szülessenek. Lehetnek dicsőítések igazi forma nélkül, gyorsan és felületesen megírtak, előbb megjelent művek töredékei, melyek minden sorukkal elárulhatják hamisságukat. A reálsan jó rövid életrajz különös ügyességet követel és különösen elmélyült emberlátó képességet. Nem épülhet föl a mennyiségen, ezért igazolnia kell magát minőségileg. Nemcsak az irodalomművészet magas fokát követeli meg, de az intellektuális és művészi teljességet, tisztaságot is, a képzelőtehetséget és az alázatosságot is, a sokszor kifürkészhetetlen jellem misztériumával szemben. Hogy a rövid életrajz e követeléseknek megfelelhessen, ez irodalmi tény, hiszen a legjobb életrajzok Plutarchos korától máig, a lelkesülten megírt jellem-vázlatok: pld. Carlyle „Sterling comes to mind”-je, Georg Brandes „H. C. Andersen”-je, Leslie Stephen „Swift”-je, Howell gyengéden megírt „My Mark Twain”-je, Morley remek „Burke”-ja, Buchan „Montroseja”, Froude „Caesar”-ja, Lord David Cecil „The Stricken Dear”-ja (Az eltalált szarvas), mely Copper életéről szól. Mind az öt, már előbb jelzett rövid életrajz a „Great Lives in Brief” sorozatban, megfelelnek a rövidség elemi követelményeinek. De mi az egyéb jellemző tulajdonságuk? Előggé sikerült-e a tárgyakat valószerűen előadni, érdekesek-e, gondolattermelőek és a fontosságot kihangsúlyozóak-e? Ezek lennének a rövid könyvek szigorú próbái. Általában ezek a művek kiállják a próbát, de nem egyformán sikeresen. André Maurois úgy kezeli a tárgyát, hogy Dumast érdekessé tegye, főleg a személyére összpontosítja művészetét, úgyszólván mellőzi az irodalmi életet, úgy hogy ennek fontosságát elhomályosítja. Más íróknak is voltak kedvesei és dobálták a pénzt és elfeledték őket, de Dumas megmaradt az ő „Három testőr”-ében és a „Monte Christo”-ban és ezekért ünnepeljük őt. Roger Burlingame a „March of the Iron Men” és az „Engines of Democracy” szerzője Henry Fordot olyan reálsan festi le, ahogyan csak mai eszközökkel lehetséges, nem marad el jelentőségének méltatása sem, de nem tudja elég érdekessé tenni. Vincent Sheean „Gandhi”-ja erős személyiség és van valami dokumentáris

közvetlenség benne. Mozgalmas, de túlzás volna azt állítani, hogy részrehajlatlan, hogy nagyon messze ment volna a magyarázatában azon helyzeteknek, amiben Gandhi forgott, akár Afrikában, akár Indiában, ami annyi változatosságot adott életének. Úgy ábrázolja mint világkutatót és mozgatót, bár nem sugalmazza ezt és nem hat ránk szuggesztív erővel, hogy tényleg kereste, kutatta és mozgatta a világot. A legjobb az öt életrajz közül az a kettő, amit két női író írt, Ruth Moore „Charles Darwin”-ja és Rumer Godden „Hans Christian Andersen”-je. Mindkét könyv a tömörségnek és az értelmességnek mesterműve, Miss Moore könyve tudósabb, Miss Goddené művészebb. Moore a „Man, Time and Fossils” („Ember, Idő, kővületek”) szerzője, ért hozzá, hogy Darwin jelentőségét kiemelje, a modern idők legjellemzőbb eszméit sorakoztatja fel, nagyszerűen dramatizálja anyagát, mert tudja, érti, hogy Darwinnál a legfontosabb a szellemiség és nem a karrier. A „Beaglen” való utazással kezd, mely hasonló a „Santa Marián” való utazás jelentőségéhez, vagy a „Mayflower”-t emeli ki a maga történeti fontosságában, átvezet bennünket a laboratóriumi munkák évein, a váratlan nagy eseményig, a világmozgató eszmékig, amelyek a nyugalmas Kent-ből indultak ki világhódító útjukra. Miss Godden problémája könnyebb volt, mint a többi munkatársáé. Könnyebb, mert Andersen maga ajándékozott nekünk egy csodálatos önéletrajzot, azután az egész világ ismeri történeteit. Tolmácsolni, értelmezni őt, irodalmi gyakorlat, és nem történeti vagy bölcséleti. De viszont nehéz is, mert Andersen egy rendkívüli összetett jellem — pszichopatikus jellem és valóban az ő önéletrajza nagyon távol van attól, hogy megbízhatónak nevezhessük, s mert ő kitartott az öncsalódása, a tévedése mellett, hogy ő főleg drámaíró és novellista, inkább mint meseíró, és mert történetei tényleg megkövetelik a népmesegyűtemények alaposabb ismeretét és mert az Andersenről szóló tudományos irodalom majdnem olyan nagy mint a nehezen kezelhető széleskörű Goethe vagy Napóleon irodalom. Godden maga is regényíró, azonban diadalmaskodott mindeme nehézség felett, úgy ahogy Andersen maga is legyőzte környezetének nehézségeit — és mélyen, rokonszenvesen és gyengéden hatolt be Andersen jellemébe, elmélyedve az ő világában, gyermekkorában és képzelőtehetségében. Nehéz elgondolni bizonyos átfogó általánosításokat, az ilyen öt, ennyire különböző jellemre nézve. Biztosabban jegyezhetjük meg, hogy általánosítás a magunk szempontjából inkább megtörténhet, mint a multat illetőleg. Mind az öt férfi, talán Darwint kivéve, individualista volt, non-conformista és különc. A mai társadalom mind az ötöt mint nem ideillőket tekintene, mint megfelelő klinikai anyagot. Mert nem ideillők voltak hanem világkutatók, keresők és lemondók. Nem együttélésre valók, vagy alkalmazkodni tudók, vagyis nem igazi társas lények. A mi társadalmunkban — fejezi be az amerikai kritikus fejtegetését, hogy valaki túlélve korát, megmaradhasson, előbb gondoskodni kell egy olyan légkörről, melyben helyesen a szorosban nem is beleillők és különcök is boldogan föltalálhassák magukat.

S. A.